

UN MORMÂNT CU PODOABE DE AUR DIN EPOCA SARMATICĂ TIMPURIE DESCOPERIT LA SÂNNICOLAU MARE – SELIȘTE (JUD. TIMIȘ)

*Adrian Bejan**, *Liviu Măruia***, *Daniela Tănase****

Keywords: *grave, early Sarmatians, gold jewelry, Sânnicolau Mare–Seliște.*

Cuvinte cheie: *mormânt, sarmați timpurii, podoabe de aur, Sânnicolau Mare–Seliște.*

A Sarmatian Grave with Gold Adornments Found at Sânnicolau Mare – Seliște (Timiș County) (Abstract)

The present study is aimed at bringing to the public and specialists' attention an archaeological discovery made in 2005, which is of great importance to the complex issue of Sarmatian settlement on the lower course of the Mureș river.

The archaeological location is well known by the townspeople as a place of provenance for many artefacts. Even so, in modern times it has created confusion in regards to the „Roman Age” settlement at Sânnicolau Mare, which has been perpetuated even in archaeological studies, thus giving rise to a great historiographic debate in the last century and a half. The discussion of a Roman presence in the western Banat area has its starting point in the XIXth century, based on information that is both very old and ambiguous, regarding accidental discoveries made by non-specialists. This information was then passed down as certainties in modern historiography.

Systematic research on the archaeological site was carried out for 12 years, (1995-2007), by a team lead by Professor Adrian Bejan, Universitatea de Vest, Timișoara. The research has revealed a very complex archaeological site, with a median thickness of the archaeological deposit of about 2 m (and thicker than 3 m in some areas), containing numerous archaeological complexes which can be dated as early as the Bronze Age and as late as the Late Dark Ages (above ground houses, hovels, a well, workshops etc.). The archaeological artefacts accumulated from the successive years of research are impressive, being mostly composed of ceramic shards, some of which can be restored, but also metal artefacts (bronze, iron) and even stone (grinding stones made of tufa or andesite, large mica-schist fragments etc.) of diverse in type and usage.

Apart from all stand the Sarmatian Age and Dark Age (both Early and Late) burial sites, which contain numerous graves. Many of these graves lack artefacts, but in one, the subject of the present study, gold pendants, a medallion and beads were discovered.

The S-N orientation of the grave is typical the Iazig Sarmatians in the Carpathian Basin. It is worth mentioning that the right forearm and arm bones are missing. Two human bone fragments (possibly forearm) were found in the head region, accompanied by a bronze bracelet (Fig. 8-9). The grave contained, besides clay pots, adornments of gold and glass (a necklace of gold beads and pendants horseshoe and tear shaped, as well as blue and navy coloured glass, limestone and glass beads) and a spindle whorl.

In our opinion the grave discovered at Sânnicolau Mare-Seliște is proof that Metanast Iazigs had entered to a small degree the north western corner of the Banat. Other Early Sarmatian Age burials have not been unearthed as of yet in this region; the Sarmatians having settled on the Banat plains during the last third of the 2nd century A.D. The grave at Sânnicolau Mare-Seliște dates during the 1st century A.D., based on these gold jewelries being the earliest Sarmatian artefacts.

Although we do not have an anthropological assessment of the skeleton, based on the grave inventory and analogies with other burials of women containing jewelry, in the Carpathian Basin, we believe the individual buried at Sânnicolau Mare-Seliște was a woman. She had been buried with all due respect, as a high social status demanded, as indicated by the jeweller and food offerings. Questions remain regarding the missing right forearm, which may be related to the fragments in the head area, perhaps as some sort of magic ritual.

* Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de Istorie, Timișoara, Bd. Vasile Pârvan, nr. 4, 300223, jud. Timiș, e-mail: bejandro@personal.ro.

** Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Catedra de Istorie, Timișoara, Blvd. Vasile Pârvan, nr. 4, 300223, jud. Timiș, e-mail: liviumaruia@yahoo.com.

*** Muzeul Banatului Timișoara, Piața Huniade, nr. 1, 300002, e-mail: danielaetanase@yahoo.com.

I. Date generale despre sit

Studiul de față încearcă să aducă în atenția specialiștilor o descoperire arheologică, efectuată în anul 2005, de o importanță deosebită pentru problematica atât de complexă a așezării populației sarmatice în zona de câmpie de pe cursul inferior al râului Mureș.

Din punct de vedere geografic situl arheologic de la Sânnicolau Mare – *Seliște* ocupă o terasă bine profilată, sub forma unui platou, care domină versantul stâng al fostului curs al pârâului Aranca. Pe latura de NV platoul ia forma unui bot de terasă, cu pante relativ abrupte, dominând cu peste 4 m albia majoră a Arancăi. Poziția naturală favorabilă, ferită de inundații și cu o pânză freatică joasă, a fost speculată antropic, platoul fiind intens locuit din preistorie și până la începuturile epocii moderne. Intervențiile moderne, prin canalizări și săparea unor canale de desecare și drenaj, au modificat substanțial peisajul inițial.

Ca repere actuale de poziționare, acesta este situat la 2,38 km ESE de biserica ortodoxă din Sânnicolau Mare; la 6,37 km V de biserica ortodoxă din Saravale și la 205 m N de DJ 682 Sânnicolau Mare–Saravale (coordonate GPS centru obiectiv: 46 04 05 N 20 39 26 E; 81,1 m altitudine; Coordonate Stereo 70 centru obiectiv: 164302; 516759). În raport cu o sursă de apă, situl arheologic se situează la 190 m S de versantul stâng al unui braț semifosil al pârâului Aranca (Fig. 1–3).

Punctul arheologic în discuție este cunoscut localnicilor ca loc de proveniență a numeroase artefacte. Cu toate acestea, în epoca modernă s-au iscat asupra acestuia dese confuzii, care au fost larg preluate și perpetuate în literatura de specialitate¹, vizând așezarea „romană” de la Sânnicolau Mare, subiectul suscitând o amplă dezbateră istoriografică în ultimul veac și jumătate². Întreaga discuție asupra prezenței

romane în extremitatea vestică a Banatului pornește de la informații primare foarte vechi, majoritatea din secolul XIX, confuze și ambigui, pe baza unor descoperiri fortuite și efectuate de nespecialiști, care au fost apoi preluate și perpetuate ca descoperiri indubitabile în istoriografia modernă.

Problematica privind controlul roman al văii inferioare a Mureșului, respectiv sectorul Bulci (jud. Arad) – Szeged (Ungaria), reprezintă un subiect larg dezbătut în literatura de specialitate, asupra tuturor descoperirilor „romane” din acest sector (Bulci, Cladova, Aradu Nou, Periam, Sânnicolau Mare, Cenad, Szeged) persistând foarte multe urme de îndoială. Situația așezărilor „romane” de la Sânnicolau Mare se înscrie în același context al ambiguităților și al lipsei unor probe științifice palpabile. Informații despre descoperiri „romane” la Sânnicolau Mare (fibule, mărgelile, piese de chihlimbar, ceramică, țiglă, olane, morminte în cistă de cărămidă etc.) apar încă de la mijlocul secolului XIX când, în contextul demarării unor lucrări edilitare în intravilanul, dar și la marginea localității, pasionații locali de antichități colecționează piese cu locuri și contexte de descoperire incerte³, constituind colecții precum cea a lui Lajos Kühn, alcătuită în jurul anilor 1907–1908, acesta adunând un număr important de piese arheologice pe care le donează, împreună cu un catalog manuscris, Muzeului Banatului din Timișoara în 1913⁴.

Una dintre colecțiile particulare care stă la baza prezenței „romane” la Sânnicolau Mare este cea a lui Ștefan Fulajtăr, proprietarul fabricii de cărămizi din oraș de la finele celui de-al doilea război mondial. În urma unor cercetări de teren întreprinse în septembrie 1947 de către Mihail Macrea și Marius Moga, se studiază și această colecție⁵, care conținea „obiecte romane: mai multe vase, foarte posibil urne funerare, o fibulă de bronz cruciformă datând din secolul al III-lea, mărgelile din piatră și lut. Se adaugă mai multe monede romane. Este sigur (s.n.) că pe terenul ocupat de fabrică și de

¹ Vezi și discuția la Mare 2004, 62–63.

² O bibliografie minimală vizează Borza 1941–1944, 551–553; Borza 1943, 77–79 (recenzia critică a lui Daicoviciu 1941–1943, 302–312; Daicoviciu 1969, 294–303, unde savantul clujean face un bun „portret” al naturalistului, acad. Alexandru Borza: „autorul dă în cele 120 de pagini un bizar amestec de lucruri bune și rele, după cum a avut norocul să le nimerească, el însuși neavând nici un criteriu sigur nici în selecția lucrărilor consultate, nici în discriminarea critică a celor citate la alții...”); Regep 2002–2003, 195–198; Nemeth 2001, 411–418; Nemeth 2007, 215–236 (cu bibliografia); Ferenczi 1974, 111–125 (cu o analiză critică surselor bibliografice mai vechi despre descoperirile „romane” de pe Mureșul Inferior); Hügel 2000, 31–37; Hügel 1996, 73–76; Gudea 1997, 6–9; Gudea 1977 a, 97–113; Gudea – Moțu 1983, 151–202; Glodariu 1982, 23–38; Mócsy 1974;

Opreanu 1998, 265–282; Protase 1967, 47–72; Protase 1995, 340–346; Visy 1988; Benea 1989, 147–158; Benea 2008, 29–51 (cu bibliografia); Ferenczi 1993, 39–54; Medeleț, 1971, 69–73; Moga – Gudea 1975, 140–142; Gudea 1977 b, 243–249; Grec, 1997–1998, 249–251; Timoc 2003, 57–58; Dörner 1971, 503–506; Flutur, 2010, 63–68.

³ Milleker 1899, 48–49; Berkeszi 1907, 38; Cotoșman 1934, 140–141. Pentru o punere în temă generală asupra colecțiilor particulare vechi de la Sânnicolau Mare vezi și Medeleț, 1998, 311, nota 4–6 (cu bibliografia).

⁴ Asupra colecției Kühn, vezi Medeleț – Kakucs 1978 (cf. ***1979, 482). Vezi și Cedici 1998, 209.

⁵ Moga – Gudea 1975, 140–141.

cariera de lut a fost un „cimitir roman”, deoarece au apărut schelete deseori când se scotea pământ. Au fost efectuate câteva sondaje, prilej cu care au apărut fragmente ceramice romane⁶. Specialiști de prestigiu precum M. Macrea și M. Moga acceptă ca certitudini descoperirile fortuite efectuate de către proprietarul fabricii de cărămizi din punctul „Cărmidărie”, fără context arheologic (respectiv ceramica „romană”, urnele funerare și mormintele de înhumare). Aceste descoperiri nu au fost niciodată publicate, dacă ele au existat într-adevăr puteau proveni și din alte locații. Numeroasele cercetări arheologice de teren întreprinse în mai multe etape și contexte, în intervalul 2004–2007, nu au surprins în zona fostei fabrici de cărămizi nici un fel de piese romane, ci doar fragmente ceramice preistorice, fragmente ceramice cenușii post-romane și medievale. Rezervele asupra existenței unui sit roman în acest punct sunt foarte întemeiate, neexistând absolut nici un fel de probă autentică în susținerea unui asemenea punct de vedere.

Un caz aparte îl reprezintă investigațiile lui M. Macrea și M. Moga din punctul *Seliște*, prilej cu care se efectuează săpături arheologice timp de două zile (24–25 septembrie 1947) în „necropola romană” din această locație. Publicarea, după 30 de ani⁷, a unui raport de o pagină și jumătate cu rezultatele investigațiilor, va „certifica” prezența „romană” la Sănnicolau Mare–*Seliște*, informația fiind preluată și perpetuată ca atare în istoriografia de specialitate, dar descrierea inventarului și a situației arheologice din necropolă coincide întru totul cu situația relevată de cercetările arheologice sistematice desfășurate între 1995–2007.

Necropola descrisă de cei doi autori nu are legătură, în opinia noastră, cu epoca romană, fiind vorba, probabil, despre morminte databile în evul mediu târziu (sec. XVII–XVIII) sau în evul mediu timpuriu (sec. XII–XIII). În urma a 12 ani de campanii arheologice sistematice (1995–2007), cât și a numeroase cercetări de teren desfășurate în sezoane reci, fără vegetație (decembrie 2005, martie 2006, ianuarie 2007), pe platoul *Seliște* nu s-au descoperit elemente arheologice care să poată fi atribuite cu certitudine epocii romane, aici fiind relevate vestigii databile din preistorie (epoca bronzului) și până în evul mediu târziu. Cărămizile, olanele și mormintele de cărămidă „romane” de pe *Seliște* sunt reprezentate de fragmente de cărămizi medievale care se concentrează în partea de E a platoului, dar care au apărut și în săpăturile arheologice sistematice (Fig. 4).

⁶ Moga – Gudea 1975, 140–141.

⁷ Moga – Gudea 1975, 140–142.

Descoperiri „romane” sunt semnalate și în intravilanul localității, în zona cartierului „Sighet”, dar lipsite de context arheologic, sub forma unor fragmente de inscripții sau tegule, a căror proveniență nu poate fi precizată sau verificată. În literatura de specialitate s-au încetățenit mai multe fragmente de epigrafe și fragmente de ștampile romane, considerate ca provenind de la Sănnicolau Mare⁸. Și în cazul acestor descoperiri lipsește contextul arheologic, piesele provenind din descoperiri fortuite, care nu fac dovada existenței unui sit roman, ci a unor piese romane, care puteau ajunge aici în varii moduri, atât în antichitate, cât și în evul mediu sau epoca modernă.

În acest context trebuie precizată publicarea⁹ fragmentului de tegulă romană cu inscripție. Piesa îi este semnalată lui M. Grec de către un colecționar local, V. Purcar, acesta afirmând că fragmentul de tegulă „ar proveni” de pe *Seliște*, fără alte indicii suplimentare. Pe baza datelor acumulate de cercetarea arheologică sistematică a sitului, dar și în urma a numeroase cercetări de teren, considerăm că piesa, fiind vehiculată în mediul colecționarilor, are o altă origine decât zona *Seliște* de la Sănnicolau Mare.

Pe baza datelor acumulate în urma unor investigații care s-au întins pe o perioadă de 12 ani (1995–2007), în hotarul localității Sănnicolau Mare nu au fost evidențiate nici un fel de vestigii romane, chiar dacă au fost cercetate locațiile vizate de descoperiri atribuite acestei perioade, atât prin săpături arheologice sistematice, cât și prin cercetări de teren. „Așezarea” și „necropola” romană sunt, evident, confuzii ale literaturii mai vechi, dar care au fost preluate, fără verificare faptică, și de literatura de specialitate ulterioară. Pentru tranșarea definitivă a prezenței romane pe Mureșul Inferior și în Banatul de Câmpie în ansamblu, este absolut necesară demararea unor investigații interdisciplinare, prin cercetarea întregului areal vizat. Cu toate acestea, zona Sănnicolau Mare deține un potențial arheologic sporit, care va putea fi pus în valoare de cercetările viitoare, pe terasele Arancăi existând, cu siguranță, sute de obiective arheologice. Afirmția se bazează pe analiza morfologiei favorabile a arealului, pe studiul imaginilor satelitare, al toponimiei (cu numeroase locații de conotație istorico-arheologică), cât și al analogiei cu descoperiri de teren din regiuni cu un potențial natural net inferior arealului în discuție¹⁰. Nu este

⁸ Gudea 1977, 243–249; Grec 1997–1998, 249–251. Vezi și discuția critică de la Flutur 2010, 63–68.

⁹ Grec 1997–1998, 249–251.

¹⁰ Reprezentative în acest sens sunt descoperirile de obiective arheologice în urma unor cercetări sistematice de

exclus, ca în urma unor astfel de investigații să se descopere și obiective romane certe.

În vara anului 1994 și în primăvara lui 1995, Adrian Bejan și Marius Grec întreprind cercetări arheologice de teren pe *Seliște* constatând importanța deosebită a punctului arheologic. Astfel, începând cu vara anului 1995 se demarează campaniile de cercetare arheologică sistematică¹¹. Timp de 12 ani șantierul arheologic de la Sânnicolau Mare – *Seliște* a reprezentat unul dintre șantierele școală al studenților Secțiilor de Istorie, Istorie – Limbă străină, Teologie – Istorie de la Universitatea de Vest din Timișoara. Campaniile de cercetare s-au concretizat prin trasarea a 34 de secțiuni și a zeci de casete adiacente pentru dezvelirea unor complexe arheologice¹² (Fig. 5–6).

S-a conturat astfel un sit arheologic de o complexitate deosebită, cu o grosime medie a stratului de cultură de circa 2 m (sunt sectoare în care stratigrafia depășește 3 m), dezvelindu-se numeroase complexe arheologice databile din epoca bronzului și până în evul mediu târziu (locuințe de suprafață, bordeie, anexe gospodărești, o fântână, ateliere meșteșugărești etc.). Materialul arheologic acumulat în urma campaniilor arheologice succesive este substanțial, reprezentat îndeosebi din fragmente ceramice (unele piese întregibile), dar și din piese de metal (bronz, fier) sau piatră (rășnițe din tuf vulcanic sau andezit, fragmente mari de micașist etc.), cu diverse tipologii și funcționalități.

O situație aparte este reprezentată de necropola din perioada sarmatică și de cele medievale (timpurii și târzii) din care au fost dezvelite câteva zeci de morminte (majoritatea fără inventar, dar și un mormânt cu un inventar deosebit, cu mărgel, pandantive și medalion din aur)¹³. Acesta din urmă va face obiectul prezentului studiu.

teren efectuate recent și aflate în faza finală de procesare informațională din zona Moșnița Nouă – Moșnița Vechi (95 de obiective arheologice inedite), Liebling (105 puncte arheologice inedite); Lipova – Șistarovăț – Varnița – Ususău – Chesinț (180 de puncte arheologice inedite).

¹¹ De precizat că cercetătorii clujeni Petru Iambor și Ștefan Matei, deși au făcut parte din colectivul de cercetare în primii ani, din motive legate de activitățile proprii nu au participat efectiv la cercetări.

¹² Asupra rezultatelor parțiale ale investigațiilor de la Sânnicolau Mare – *Seliște* vezi Bejan *et alii* 1996, 106–107; Bejan *et alii* 1997, 52–53; Bejan *et alii* 1998, 201–202; Bejan – Grec 1999, 102–103; Bejan – Grec 2000, 89–90; Bejan – Grec 2001, 222–224; Bejan – Grec 2002, 282–284; Bejan – Grec 2003, 271–273; Bejan *et alii* 2004, 294–296; Bejan – Măruia 2005, 327–329; Bejan – Măruia 2006, 316–318; Bejan – Măruia 2007, 311–314; Bejan 2002–2003, 301–304; Bejan – Măruia 2006–2007, 314–319.

¹³ Descoperirile funerare din intervalul 2004–2005 au fost predate spre analizare și determinare antropologică

Densitatea datelor acumulate în urma cercetărilor arheologice sistematice desfășurate între 1995–2007 au impus sistarea lucrărilor după campania anului 2007 spre a se putea procesa și publica impresionantul material faptic sub forma unei lucrări monografice.

II. Contextul de descoperire

În continuarea cercetărilor din anii anteriori, legate direct de campania arheologică din anul 2004, secțiunile săpate în anul 2005 au avut drept scop stabilirea întinderii spre vest și est a așezării medievale timpurii și a necropolelor din mileniul I p. Chr. și epoca medievală, obiectiv care va continua și în anii următori. S-au practicat trei secțiuni ($S_1 - S_3$ / 2005), corespunzând în notarea de la începuturile cercetării (1995), cu secțiunile $S_{27} - S_{29}$. $S_{1(27)}$ este paralelă cu $S_{2(28)}$, ambele orientate N – S și au dimensiunile de $15 \times 1,5$ m, respectiv 22×2 m, dar la 30 de metri una față de cealaltă. S_1 se află la 2 m est de S_2 / 2004 și intersectează S_3 / 2004 (S_{26}). S_3 / 2005 (S_{29}) se află în prelungirea spre vest a S_3 / 2004. Se creează astfel acoperirea în teren a unei suprafețe de aproximativ 50×20 m, care va fi excavată integral în anii următori. Pentru a se degaja complexele arheologice, unele suprapuse, unele ieșind din limitele secțiunilor, s-au deschis mici casete adiacente (Fig. 7).

În contextul investigațiilor au apărut mai multe complexe arheologice între care și un mormânt, notat M_7 / 2005, aflat în directă legătură cu mormintele apărute în anii precedenți, îndeosebi în campania anului 2004.

Mormântul este de înhumare, orientat SE-NV (capul spre SE) cu groapa dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite (dimensiunile gropii: $1,90 \times 0,70$ m), apărută la o adâncime de 1,20 m față de nivelul actual de călcare; lungimea scheletului este de 1,80 m. Scheletul era așezat în poziție întinsă, pe spate, cu mâinile aduse pe lângă corp. Lipsește mâna dreaptă de la încheietura cotului. Oasele scheletului sunt relativ friabile datorită vechimii, ceea ce a generat dificultăți în degajarea arheologică.

Nu au fost surprinse urme ale unui coșciug sau alte particularități ale ceremonialului de înhumare (rogojină sau material textil).

De o parte și de cealaltă a capului au fost depuse două recipiente mici de ceramică, o cană (aflată într-o poziție alunecată spre stânga) și o căniță fără toartă (depusă cu gura în jos). În gura mortului,

specialiștilor Facultății de Sociologie – Psihologie, Catedra de Sociologie și Antropologie din Univ. de Vest Timișoara. Vezi și Fluțar 2006.

larg deschisă, erau două oase mari peste care era aplicată o brățară de bronz (Fig. 8–9).

În jurul gâtului s-au găsit pandantive și mărgelile din aur care formau un colier, iar pe piept un medalion lunular din același metal prețios; greutatea totală a acestor podoabe este de 10,75 g. Presărate pe trunchi s-au descoperit mărgelile din calcar și pastă de sticlă de diferite forme și dimensiuni.

Pe bazin a apărut o mărgelă din calcar de dimensiuni mai mari, iar pe brațul stâng, la cot, o fusaiolă.

În zona dintre genunchi s-a găsit un fragment de fier foarte corodat a cărui funcționalitate nu poate fi stabilită.

III. Rit, ritual și mobilier funerar

Ritul funerar atestat arheologic în descoperirea de la Sănnicolau Mare-*Seliște* este înhumarea în mormânt plan, cu groapa de formă dreptunghiulară, fără urme de amenajare. Orientarea mormântului este S-N, orientare comună la sarmații iazigi din bazinul carpatic¹⁴.

Scheletul a fost depus pe spate, cu mâinile așezate pe lângă corp. De notat faptul că oasele antebrațului și ale mâinii drepte lipsesc. Două fragmente de oase umane (poate de antebraț¹⁵) au fost găsite în zona capului alături de o brățară de bronz (Fig. 8–9). Până acum, doar într-un mormânt descoperit la Debrecen Varga-kert (Ungaria) degetele mâinii stângi au fost tăiate și așezate mai departe de schelet, considerându-se că acest ritual al tăierii mâinilor, pentru care nu s-au găsit nici un fel de analogii, este un caz unic¹⁶. Nici la sarmații din spațiul est-carpatic nu au fost găsite schelete cu membre tăiate¹⁷.

În mormintele din epoca sarmatică au mai fost documentate situații aparte cu privire la tratarea defunctului după moarte. Astfel, s-au descoperit schelete în poziție chircită, în morminte de femei, interpretându-se că defunctele ar fi fost persoane care practicau magia și de care se temeau membrii comunității, iar o altă ipoteză fiind legată de apartenența la un alt grup etnic decât cel al sarmaților iazigi¹⁸.

Un alt ritual atestat arheologic la Sănnicolau Mare-*Seliște* este depunerea ofrandei alimentare în cănițe așezate la cap, poziționare mai rară în cadrul necropolelor sarmatice unde vasele se așezau de obicei la picioare¹⁹. Cele două vase de ceramică nu se datează în aceeași perioadă cu mormântul, ci

sunt mult mai vechi și provin din epoca bronzului, cultura Cruceni-Belegiš²⁰. Acestea au fost, probabil, găsite întâmplător și reutilizate, situație care a mai fost documentată într-o necropolă sarmatică descoperită în Banat, la Foeni-cimitirul ortodox (jud. Timiș), unde s-a depus un vas de ceramică din epoca neolitică provenit din așezarea preistorică suprapusă de mormintele datate în sec. II–III p. Chr²¹.

Mobilierul funerar este alcătuit, pe lângă vasele de ceramică, din podoabe (colier compus din mărgelile de aur și pandantive de aur decorate în tehnica granulației și a încastrării sticlei, mărgelile din calcar și pastă de sticlă) și o fusaiolă. Au fost descoperite și câteva fragmente mici de la obiecte din fier, foarte corodate, însă utilitatea lor nu a putut fi precizată.

III.1. Piese de podoabă

III.1.1. Colier

Colierul a fost compus din șapte mărgelile din metal intercalate de cinci pandantive în formă de lacrimă cu capătul treflat, iar în mijloc a fost prins un pandantiv lunular (Pl. III.1).

III.1.1.1. Mărgelile de metal

Mărgelile sunt tubulare, fiind realizate dintr-o foiță de aur canelată; foița este îndoită în formă de cilindru, marginile fiind petrecute, nu lipite. Lungimea acestor piese este de 1,5 cm, diametrul de 0,3 cm și au o greutate de 0,29 g (patru dintre piese), respectiv 0,30 g (trei dintre piese). Unele dintre aceste mărgelile metalice tubulare sunt ușor deformate (Pl. I.7–13, Pl. III.2–8).

Acest tip de mărgelile apare în epoca elenistică, perioadă în care a cunoscut o largă răspândire, numeroase analogii fiind cunoscute în nordul Mării Negre și în regiunea Caucazului. Aceste mărgelile sunt asociate în compunerea colierelor cu mărgelile de pietre semiprețioase și cu diverse pandantive²². Mărgelile tubulare din foiță de aur canelată au mai fost descoperite în Ungaria la Eger²³, Kelebia Vermesjárás²⁴, Kiskörös²⁵ și Mezőcsát²⁶.

III.1.1.2. Pandantive

III.1.1.2.1. Pandantiv lunular

În mijlocul colierului a fost prins un pandantiv lunular, compus dintr-un chenar format din bare de aur decorate pe mijloc cu o sârmă perlată care

¹⁴ Kulcsár 1998, 109.

¹⁵ Nu au fost făcute analize antropologice.

¹⁶ Kulcsár 1998, 34.

¹⁷ Bărcă 2006, 50–55.

¹⁸ Kulcsár 1998, 111.

¹⁹ Kulcsár 1998, 115.

²⁰ Mulțumim și pe această cale domnului dr. Alexandru Szentmiklosi (Muzeul Banatului Timișoara) pentru încadrarea cronologică a pieselor.

²¹ Tănase, Mare 2000, 195, Fig. 1.9; 202.

²² Vaday 1984, 175.

²³ Köhegyi 1984, 272, Pl. II. 15–19.

²⁴ Köhegyi 1984, 283, Pl. IV. 5–10.

²⁵ Köhegyi 1984, 313, Pl. X. 6–8, 10.

²⁶ Vaday 1984, 386, Pl. 4.4; 387, Pl. 5.2.

înconjoară un ornament triunghiular, bordat de sârmă perlată, în care era încastrată sticlă care nu s-a mai păstrat. Ornamentul triunghiular are lipite la capăt trei cerculețe în care a fost încastrată sticlă de culoare albastră, care se mai păstrează doar la două dintre ele. Aceste cerculețe sunt dispuse în triunghi, ca un fel de treflă și sunt lipite de chenarul pandantivului. Cerculețele sunt ornamente cu sârmă perlată și cu granule. Atât chenarul, cât și ornamentul triunghiular sunt decorate cu granule. În partea superioară, pandativul are o ureche de prindere tubulară, canelată, realizată din placa de pe reversul piesei, placă ce acoperă la spate ornamentul triunghiular și cerculețele (Pl. I.1, Pl. III.11).

Dimensiuni: lungime – 2,7 cm, lățime – 2,5 cm, greutate: 4,11 g.

Pandantivele lunulare (denumite „în formă de potcoavă” de către unii autori) sunt răspândite în toată Câmpia Pannonică²⁷, însă se detașează o grupă tipologică, cu un ornament triunghiular în mijloc, în care era încastrată sticlă, căreia îi aparține și pandativul de la Sănnicolau Mare – *Seliște*. Din aceeași grupă mai fac parte piesele găsite la Szegeed Csongrádi út – mormântul 24²⁸ –, Vărșand (jud. Arad)²⁹, Kiskunfélegyháza³⁰ și Kiskunmajsa³¹. Mult mai răspândite sunt însă pandantivele lunulare simple care au doar forma de potcoavă și la capete granule de sticlă încastrate³².

Pandantivele lunulare erau amulete pentru femei, fiind purtate atât de către femeile adulte, cât și de către fete³³. Aceste pandantive provenite din Orient, la origine atribuite ale portului zeităților feminine, s-au propagat în perioada elenistică în teritoriile grecești; au cunoscut o largă răspândire și în epoca romană, însă în *Barbaricum* apar mai ales la sarmați³⁴.

²⁷ Istvánovits – Kulcsár 2006, 215, Fig. 5 – harta răspândirii pandantivelor de aur lunulare.

²⁸ Kőhegyi 1984, 322, Pl. XII.5.

²⁹ Kőhegyi 1984, 272, Pl. II. 49.

³⁰ Kőhegyi 1984, 287, Pl. VI.2.

³¹ Kőhegyi 1984, 287, Pl. VI.19.

³² Békéscsaba – Kőhegyi 1984, 275, Pl. III.4; Zona Csongrád și Szentes – Kőhegyi 1984, 269, Pl. I. 17–18; Dunakeszi-Székes-dűlő – Istvánovits, Kulcsár 2006, 215, Fig. 5; Eger – Kőhegyi 1984, 272, Pl. II.1; Füzesabony-Kastély-dűlő – Istvánovits, Kulcsár 2006, 215, Fig. 5; Kelebia-Vermesjárás – Kőhegyi 1984, 283, Pl. IV. 11–12; Kiskunfélegyháza – Kőhegyi 1984, 287, Pl. VI.1; Kiskörös – Kőhegyi 1984, 313, Pl. X.5, 11; Mezöcsát – Vaday 1984, 384, Pl. 2.2; 395, Pl. 3.2; regiunea Monor – Kőhegyi 1984, 293, Pl. VII.3; Örvény – Kőhegyi 1984, 293, Pl. VII.18.

³³ Vaday 1989, 55.

³⁴ Vaday 1984, 173.

III.1.1.2.2. Pandantive în formă de lacrimă

Pandantivele în formă de lacrimă sunt realizate prin ciocănire, dintr-o foiță de metal, care constituie spatele piesei, pe care s-a atașat un cadru de metal reprezentând conturul exterior al acesteia, umplut în interior cu straturi de pastă peste care s-a aplicat pulbere de sticlă de culoare albastru închis și albastru deschis; culoarea albastră s-a păstrat doar la două dintre pandantive, la celelalte trei se observă doar partea solidă pe care se aplica pulberea de sticlă. La extremitatea inferioară, fiecare piesă are prinse trei granule din aur dispuse în formă de triunghi. În partea superioară are o ureche de prindere de formă tubulară, realizată din plăcuța de pe reversul piesei, ornamentată cu o granulă de aur.

Dimensiuni: 1. Pandativul decorat cu sticlă de culoare albastru închis are lungimea de 1,8 cm, lățimea de 0,5 cm și greutatea de 0,98 g (Pl. I.2, III.10).

2. Pandativul decorat cu sticlă de culoare albastru deschis are lungimea de 1,8 cm, lățimea de 0,5 cm și greutatea de 0,92 g (Pl. I.3, III.12).

3. Pandativul la care sticla nu s-a mai păstrat are lungimea de 1,8 cm, lățimea de 0,5 cm și greutatea de 0,84 g (Pl. I.5, III.9).

4. Pandativul la care sticla nu s-a mai păstrat are lungimea de 1,8 cm, lățimea de 0,5 cm și greutatea de 0,92 g (Pl. I.4, III.14).

5. Pandativul la care sticla nu s-a mai păstrat are lungimea de 1,8 cm, lățimea de 0,5 cm și greutatea de 0,92 g (Pl. I.6, III.13).

Pandantivele în formă de lacrimă au analogii apropiate în Câmpia Pannonică la Szank-Móricgát³⁵ și Kiskunfélegyháza³⁶.

III.1.2. Mărgele

Mărgele au fost descoperite în zona trunchiului, fără a părea să fi fost prinse în șirag, ci presărate, ceea ce înseamnă că au fost cusute pe veșminte. Mărgelele sunt din pastă de sticlă, de formă prismatică, de culoare alb sidefat și bleu sidefat (cu lungimea între 1,2 și 0,9 cm și diametrul între 1,1 și 0,5 cm) – Pl. I. 20 a-s, rotunde și plate de culoare bleu sidefat (cu diametrul de 1 cm) – Pl. I. 17 a-e, precum și de formă globulară, de culoare albastru închis (cu diametrul de 0,5 cm) – Pl. I. 16 a-f. În zona bazinului s-a găsit o mărgea circulară din calcar, de dimensiuni mai mari (diametru – 2,2 cm) – Pl. I. 18, o mărgea cilindrică din calcar s-a găsit în zona pieptului (Pl. I. 19) la fel ca alte două mărgele rotunde de calcar (diametru – 1 și 1,3 cm) – Pl. I 14–15.

³⁵ Kőhegyi 1984, 328, Pl. XIV. 4–6.

³⁶ Kőhegyi 1984, 287, Pl. VI. 7–8.

Portul veșmintelor pe care sunt cusute mărgelile este specific pentru femei încă de la venirea sarmaților în bazinul carpatic, fiind documentat atât în perioada timpurie, cât și în secolul IV p. Chr.³⁷. Mărgelile din pastă de sticlă precum cele descoperite în mormântul de la Sănnicolau Mare-Seliște apar adesea în morminte, fiind elementul dominant în necropolele sarmatice din această regiune³⁸.

III.1.3. Brățară

Brățara este realizată din sârmă torsionată de bronz, are capetele deschise și diametrul de 6 cm. La unul dintre capete a fost înfășurată sârmă în așa fel încât s-au format două noduri (Pl. II.1, Pl. IV.1).

Asemenea brățări torsionate cu noduri la capete au mai fost descoperite la Tarnaméra (Ungaria)³⁹.

III.2. Obiecte de uz casnic

III.2.1. Fusaiolă

Fusaiola descoperită la brațul stâng este din lut, de formă bitronconică, lucrată dintr-o pastă semifină, de culoare gălbui-roșiatică. Dimensiuni: înălțime – 2,7 cm, diametrul – 4 cm (Pl. II.2, Pl. IV.2).

O fusaiolă de același tip a fost descoperită la Kelebia Vermesjárás (Ungaria)⁴⁰. În mormintele sarmatice timpurii apar astfel de fusaiole bitronconice cu jumătățile asimetrice, de dimensiuni mici sau medii⁴¹. Fusaiolele sunt descoperite adesea în mormintele din epoca sarmatică, cele mai multe dintre ele fiind documentate în partea dreaptă a femeilor defuncte⁴².

III.3. Vase de ceramică

III.3.1. Cană din ceramică modelată manual, dintr-o pastă semifină, de formă bitronconică, cu buza evazată oblic la exterior, corpul ușor pântecos și fundul drept. Pe buza și umărul vasului se păstrează urmele unde a fost atașată toarta. Vasul nu are decor, doar urme de slip la exterior. Dimensiuni: înălțime – 6 cm, diametrul gurii și cel maxim – 6,8 cm, diametrul fundului – 2,9 cm (Pl. II.3, Pl. IV.3).

III.3.2. Cană din ceramică, de formă bitronconică, cu toartă supraînălțată, modelată manual dintr-o pastă cenușie-negricioasă, decorat pe umăr cu caneluri, are urme de slip la exterior. Fundul vasului este îngust, gura largă și corpul puternic bombat; buza este ușor evazată. Dimensiuni:

înălțime – 8,8 cm, diametrul maxim – 12 cm, diametrul gurii – 8 cm, diametrul fundului – 2 cm (Pl. II.4, Pl. IV.4).

IV. Observații cu privire la încadrarea cronologică și culturală a descoperirii⁴³

Primele mențiuni ale iazigilor în bazinul carpatic sunt în legătură cu tulburările iscate de barbari în preajma provinciei Pannonia (Tacit, *Anale*, XII, 29–30). Informațiile surselor narative despre prezența sarmaților în zona de câmpie din interiorul bazinului carpatic, în preajma Tisei (Pliniu cel Bătrân, *Istoria naturală*, IV, 12 (24), 80), sunt confirmate de descoperirile arheologice inclusiv prin documentarea mormintelor de femei cu podoabe din aur. Acest „orizont arheologic de aur”, caracterizat prin morminte cu inventar bogat, este considerat prima moștenire lăsată de sarmații iazigi în bazinul carpatic, defunctele fiind exponente ale valului de populație venit din stepa nord-pontică unde unele dintre piese au analogii⁴⁴. Așa-zisul orizont de aur implică bijuterii – cercei, pandantive, mărgelile, aplice – ornamentate în tehnica granulației și a pseudo-granulației, decorate cu sticlă albastră sau albastru închis⁴⁵.

Până acum, cercetătorii nu au determinat în mod clar teritoriul și perioada de timp de unde vin antecedentele tipologice pentru podoabele de aur din bazinul carpatic⁴⁶. M. Párducz considera că bijuteriile sunt realizate în atelierile grecești din regiunea nord-pontică⁴⁷. Însă câteva elemente ale așa-zisului orizont de aur nu au nici un fel de analogii în stepa răsăriteană: pandantivele în formă de potcoavă, cerceii decorați cu granulație și cu/sau inserții de sticlă, prototipuri ale acestora nefiind găsite în zona grecească nord-pontică, în antichitățile sarmatice și nici în orfevrăria elenistică⁴⁸. Există totuși câteva tipuri de podoabe – cercei, mărgelile de carneol sferice – care se găsesc în cimitirele scitice târzii din Crimeea⁴⁹.

Analogiile cele mai apropiate pentru pandantivul lunular cu ornament triunghiular în mijloc provin din localități situate într-o arie restrânsă la Tisa mijlocie, de la confluența cu Crișul la

³⁷ Kulcsár 1998, 112.

³⁸ Vaday 1989, 97–98.

³⁹ Köhegyi 1984, 325, Pl. XIII. 3–4.

⁴⁰ Köhegyi 1984, 275, Pl. III.10.

⁴¹ Vaday 1984, 177.

⁴² Kulcsár 1998, 113.

⁴³ Mulțumim pentru sugestii cu privire la cronologie și pentru indicațiile bibliografice doamnei dr. Valeria Kulcsár (Universitatea Szeged), doamnei dr. Andrea H. Vaday (Institutul de Arheologie Budapesta) și domnului dr. Radu Harhoiu (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București).

⁴⁴ Köhegyi 1984, 354.

⁴⁵ Istvánovits – Kulcsár 2006, 212.

⁴⁶ Istvánovits – Kulcsár 2006, 236.

⁴⁷ Istvánovits – Kulcsár 2006, 211.

⁴⁸ Istvánovits – Kulcsár 2006, 236.

⁴⁹ Istvánovits – Kulcsár 2006, 214, Fig. 3–4.

confluența cu Mureșul (Harta 1), ceea ce ar putea să însemne că în această zonă era o structură de putere în care membrele de vază ale comunității preferau această variantă tipologică a pandantivelor lunulare. De asemenea, nu este exclus ca acestea să fi fost realizate de un meșter orfevrar care activa în această zonă; se presupune că acest tip de podoabe au fost produse de bijuterii din bazinul carpatic și nu au analogii în steпа nord-pontică⁵⁰ de unde au venit sarmații iazigi în jurul anului 20 p. Chr.

În opinia noastră, mormântul de la Sănnicolau Mare-Seliște constituie o dovadă că în cursul secolului I p. Chr. iazigii metanaști (Ptolemeu, *Îndreptar geografic*, III.5.1), care aveau un stil de viață nomad, după cum o sugerează însăși denumirea lor⁵¹, au pătruns pe un teritoriu restrâns din colțul de nord-vest al Banatului. Prezența lor pe râul Tisa a fost documentată arheologic inclusiv în arealul de la confluența Mureșului cu Tisa⁵², astfel că descoperirea acestui mormânt la o distanță relativ mică de această zonă nu este surprinzătoare. În mod cert, acest mormânt reprezintă cea mai timpurie descoperire funerară care poate fi legată de populația de neam sarmatic din Banat. Alte morminte din epoca sarmatică timpurie nu au mai fost atestate arheologic în această regiune, sarmații așezându-se în Câmpia Banatului în cursul ultimei treimi a secolului al II-lea p. Chr., probabil mai întâi în colțul de nord-vest (unde densitatea necropolelor este mai mare), fapt demonstrat în primul rând de descoperirea mormintelor din tumulii de la Vizejdia-Pustă (jud. Timiș) datate cu monede de la Antoninus Pius și Marcus Aurelius⁵³. Mai apoi sarmații s-au răspândit pe arii întinse din câmpie, un exemplu în acest sens fiind necropola mai sus-menționată de la Foeni-cimitirul ortodox.

Cu toate că nu s-a făcut o expertiză antropologică a scheletului, pe baza mobilierului funerar și a analogiilor cu alte morminte din bazinul carpatic, care au în inventar podoabe din aur similare și în care au fost îngropate femei, putem afirma că la Sănnicolau Mare-Seliște a fost îngropată o femeie. Această femeie a fost o membră de vază a comunității, înmormântată cu tot respectul cuvenit statutului său social înalt prin depunerea de podoabe din aur și ofrande alimentare. Semne de întrebare persistă asupra lipsei antebrațului drept, care ar putea fi identificat în zona capului; se poate presupune practicarea unui ritual cu conotații magice.

Mormântul descoperit la Sănnicolau Mare-Seliște se datează în cursul secolului I p. Chr., având în vedere faptul că aceste podoabe din aur sunt considerate cele mai timpurii antichități atribuite sarmaților așezați în Câmpia Pannonică.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare literare

Pliniu cel Bătrân, Istoria naturală, în *Fontes Historiae Dacoromanae*, I, (1964), p. 396–411.

Tacit, Anale, în *Fontes Historiae Dacoromanae*, I, (1964), p. 495–503.

Ptolemeu, Îndreptar geografic, în *Fontes Historiae Dacoromanae*, I, (1964), p. 535–557.

Lucrări de specialitate

Bărcă 2006

V. Bărcă, *Istorie și civilizație. Sarmații în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr.)*, Cluj-Napoca (2006).

Bejan 2002–2003

A. Bejan, Cercetările arheologice de la Sănnicolau Mare, Punctul „Seliște”. *SIB*, XXVI–XXVII, (2002–2003), 301–304.

Bejan – Grec 1999

A. Bejan, M. Grec, Sănnicolau Mare, „Seliște”, jud. Timiș. *CCA – campania 1998*, București, (1999), 102–103.

Bejan – Grec 2000

A. Bejan, M. Grec, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 1999*, București, (2000), 89–90.

Bejan – Grec 2001

A. Bejan, M. Grec, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 2000*, București, (2001), 222–224.

Bejan – Grec 2002

A. Bejan, M. Grec, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 2001*, București, (2002), 282–284.

Bejan – Grec 2003

A. Bejan, M. Grec, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 2002*, București, (2003), 271–273.

Bejan – Măruia 2005

A. Bejan, L. Măruia, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 2004*, București, (2005), 327–329.

Bejan – Măruia 2006

A. Bejan, L. Măruia, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 2005*, București, (2006), 316–318.

⁵⁰ Istvánovits – Kulcsár 2006, 236.

⁵¹ Metanaști = care își schimbă așezările, vezi în *Fontes Historiae Dacoromanae*, I, 1964, 537, nota 18.

⁵² Istvánovits – Kulcsár 2006, 215, Fig. 5.

⁵³ Vaday 1986, 207.

- Bejan – Măruia 2006–2007
A. Bejan, L. Măruia, Sănnicolau Mare „Seliște”. Campaniile 2005–2006. *SIB*, XXX–XXXI, (2006–2007), 314–319.
- Bejan – Măruia 2007
A. Bejan, L. Măruia, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 2006*, București, (2007), 311–314.
- Bejan *et alii* 1996
A. Bejan, P. Iambor, Șt. Matei, M. Grec, Sănnicolau Mare, „Seliște”, jud. Timiș. *CCA – campania 1995*, București, (1996), 106–107.
- Bejan *et alii* 1997
A. Bejan, P. Iambor, Șt. Matei, M. Grec, Sănnicolau Mare, „Seliște”, jud. Timiș. *CCA – campania 1996*, București, (1997), 52–53.
- Bejan *et alii* 1998
A. Bejan, P. Iambor, Șt. Matei, M. Grec, Sănnicolau Mare, „Seliște”, jud. Timiș. *CCA – campania 1997*, București, (1998), 201–202.
- Bejan *et alii* 2004
Bejan, L. Măruia, M. Grec, Sănnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”. *CCA – campania 2003*, București, (2004), 294–296.
- Benea 1989
D. Benea, Contribuții la istoria relațiilor politice dintre Imperiul Roman și geto-daci (expediția lui Aelius Catus). *Apulum*, XXV, (1989), 147–158.
- Benea 2008
D. Benea, Cu privire la granița de sud-vest a Daciei romane. Stadiul cercetărilor românești. *Apulum*, XLV, (2008), 29–51.
- Berkeszi 1907
I. Berkeszi, Délmagyarország éremleletei. *TRÉT*, XXIII, (1907), 1–2, 38.
- Borza 1941–1944
Al. Borza, Informations nouvelles sur le camp romain de Cenad. *Dacia*, N.S., IX–X, (1941–1944), p. 551–553.
- Borza 1943
Al. Borza, *Banatul în timpul romanilor*, Timișoara (1943).
- Cedică 1998
V. Cedică, Descoperiri din prima epocă a fierului făcute la Sănnicolau Mare (jud. Timiș) (fragmente ceramice din Colecția Kühn). *AnB*, S.N., 6, (1998), p. 209.
- Cotoșman 1934
Gh. Cotoșman, *Din trecutul Banatului, Cartea II. Comuna și bisericile din Sănnicolau Mare*, Timișoara (1934).
- Daicoviciu 1941–1943
C. Daicoviciu, Asupra unor lucrări în legătură cu Dacia romană. *AISC*, Cluj-Napoca, IV, (1941–1943), p. 302–312.
- Daicoviciu 1969
C. Daicoviciu, *Dacia. Studii și articole privind istoria veche a pământului românesc*, Cluj-Napoca (1969).
- Dörner 1971
E. Dörner, Urme ale legiunii a V-a Macedonica la Aradul Nou?. *AMN*, 8, (1971), p. 503–506.
- Ferenczi 1974
I. Ferenczi, Opinii vechi și noi în legătură cu drumurile între Dacia, Pannonia și Moesia Superior prin „Barbaricum”. *Tibiscus*, III, (1974), p. 111–125.
- Ferenczi 1993
I. Ferenczi, Valea Mureșului și expediția militară a lui Marcus Vinicius. *Ziridava*, XVIII, (1993), p. 39–54.
- Flutur 2010
Al. Flutur, Cărămizile șampilate ale Legiunii XIII Gemina de la Cenad și Sănnicolau Mare. *AnB*, S.N., 18, (2010), p. 63–68.
- Flușar 2006
B. Flușar, *Așezarea și necropola de la Sănnicolau-Mare, studiu istorico-paleoantropologic*, teză de licență, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Sociologie și Psihologie (coord. cercetător științific grad II, dr. Eleonora Luca), Timișoara, (2006) (*mms.*).
- Glodariu 1982
I. Glodariu, Sistemul defensiv al statului dac și întinderea provinciei Dacia. *ActaMN*, XIX, (1982), p. 23–38.
- Grec 1997–1998
M. Grec, Șampilă tegulară la Sănnicolau Mare. *SIB*, XXI–XXII, (1997–1998), p. 249–251.
- Gudea 1977 a
N. Gudea, Limesul Daciei de la Traianus (106) până la Aurelianus (275). *ActaMP*, I, 1977, p. 97–113.
- Gudea 1977 b
N. Gudea, în I. I. Russu (coord.), *Inscripțiile Daciei Romane. Volumul III: Dacia Superior, 1*, București (1977), p. 243–249.
- Gudea 1997
N. Gudea, *Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte*, Mainz (1997).
- Gudea – Moțu 1983
N. Gudea, I. Moțu, Observații în legătură cu istoria Banatului în epoca romană. *Banatica*, VII, (1983), p. 151–202.
- Hügel 1996
P. Hügel, Cărămizi romane șampilate descoperite la Cladova (jud. Arad). *Ziridava*, XIX–XX, (1996), p. 73–76.
- Hügel 2000
P. Hügel, Trei ipostaze ale Văii Inferioare a Mureșului de la Traian la Hadrian. *Ziridava*, XXII, (2000), p. 31–37.

- Istvánovits – Kulcsár 2006
E. Istvánovits, V. Kulcsár, Az első szarmaták az Alföldön (Gondolatok a Kárpát-medencei jazig foglalásról) [The first Sarmatians in the Great Hungarian Plain (Some notes on the Jazygian immigration into the Carpathian Basin)]. *JAMÉ* 48, (2006), p. 203–237.
- Kőhegyi 1984
M. Kőhegyi, Kora szarmata aranyleletes női sírok az Alföldön (Frühsarmatische Frauengräber mit Goldfunden in der Grossen Ungarischen Tiefebene). *DMÉ*, 1982 (1984), p. 267–355.
- Kulcsár 1998
V. Kulcsár, *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai* (The burial rite of the Sarmatians of the Carpathian basin), Aszód (1998).
- Mare 2004
M. Mare, *Banatul între secolele IV–IX*, Timișoara (2004).
- Medeleț 1971
F. Medeleț, Asupra unor probleme ale prezenței sarmatice în Banat. *Tibiscus*, I, (1971), p. 69–73.
- Medeleț – Kakucs 1978
F. Medeleț, L. Kakucs, În legătură cu unele vechi descoperiri arheologice din zona Sănnicolau Mare, aflate în fosta colecție Kühn. Comunicare la simpozionul *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Caransebeș, (1978).
- Medeleț 1998
F. Medeleț, O descoperire de factură avară de la Sănnicolau Mare (jud. Timiș). *AnB, S.N.*, 6, (1998), p. 311.
- Milleker 1899
B. Milleker, *Délmagyarország régiséglei honfoglalás előttől időköl, vol II*, Temesvár (1899).
- Mócsy 1974
A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London-Boston (1974).
- Moga-Gudea 1975
M. Moga, N. Gudea, Contribuții la repertoriul arheologic al Banatului. *Tibiscus*, IV, (1975), p. 140–142.
- Nemeth 2001
E. Nemeth, Granița de sud-vest a Daciei Romane. Probleme actuale. *Studii de istorie antică. Omagiu profesorului Ioan Glodariu*, Cluj-Napoca (2001), p. 411–418.
- Nemeth 2007
E. Nemeth, *Relații politice și militare între Pannonia și Dacia în epoca romană*, Cluj-Napoca (2007).
- Opreanu 1998
C. H. Opreanu, Der Westen des römischen Dakien und das Barbaricum in der Zeit Trajans. *Specimina Nova*, XII, (1996), 1998, p. 265–282.
- Protase 1967
D. Protase, Legiunea III Flavia la nordul Dunării și apartenența Banatului și Olteniei de vest la provincia Dacia. *ActaMN*, 4, (1967), p. 47–72.
- Protase 1995
D. Protase, Frontierele provinciei Dacia în timpul împăratului Traian. *Orizonturi daco-romane*, vol. I, Cluj-Napoca, (1995), p. 340–346.
- Regep 2002–2003
S. Regep, A fragment of Roman funerary stelae from Cenad (Timiș County). *SIB*, XXII–XXIII, (2002–2003), p. 195–198.
- Tănase – Mare 2000
D. Tănase, M. Mare, Pătrunderea sarmaților în vestul Banatului în lumina unor noi descoperiri arheologice. *SCIVA* 51, 3–4, (2000), p. 193–208.
- Timoc 2003
C. Timoc, Despre navigația fluvială pe Mureș în epoca romană. *Studii de Istorie. Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad*, I, (2003), p. 57–58.
- Vaday 1984
A. H. Vaday, Das Gräberfeld der Jazyges Metanastae in Mezőcsát – Hörösögös. *MittArchInst* 12/13 (1982–1983), 1984, p. 167–188, p. 383–392, Pl. I–X.
- Vaday 1986
A. H. Vaday, Beitrag zum Fund von Vizesd-Puszt. *FoliaArch* XXXVII, (1986), p. 197–223.
- Vaday 1989
A. H. Vaday, *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok*, Budapest (1989).
- Visy 1988
Zs. Visy, *Der pannonische Limes in Ungarn*, Budapest-Stuttgart (1988).
- *** 1979
*** Cronica activității Secției de Istorie a Muzeului Banatului (1977–1978). *Tibiscus*, V, (1979), p. 482.

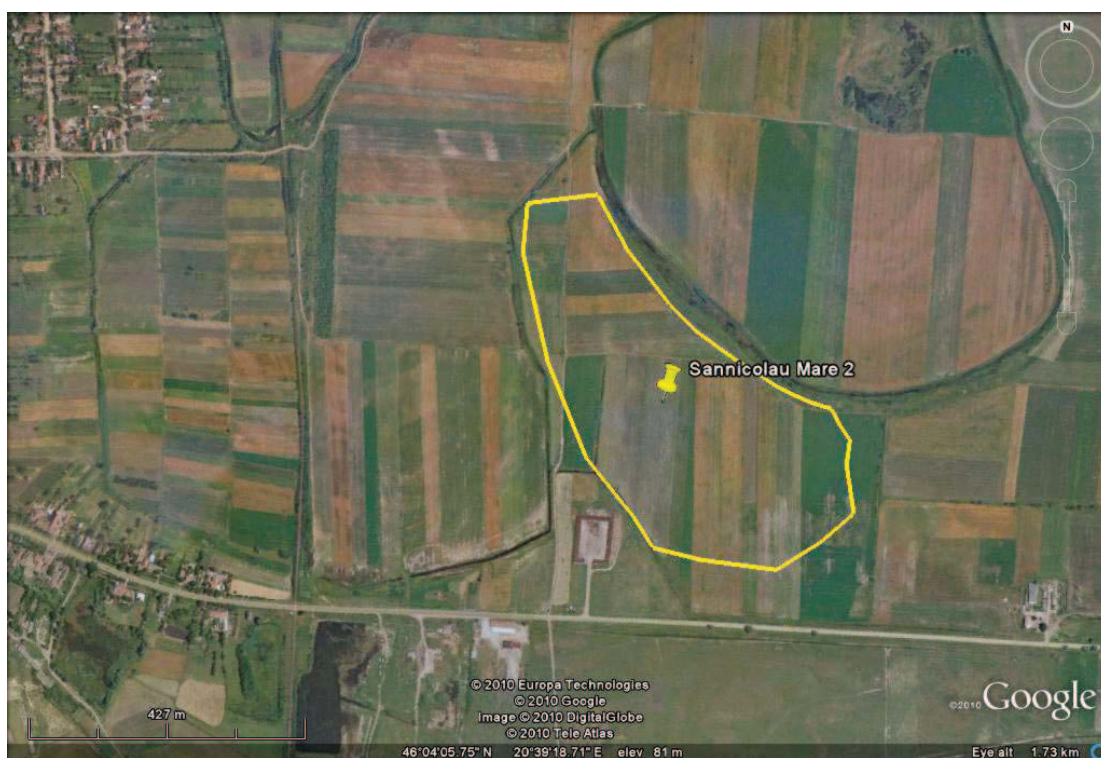

Fig. 1. Amplasarea generală a sitului arheologic Sannicolau Mare - Seliște pe imaginea satelitară *Google Earth*. / The general view of the dig site at Sannicolau Mare – Seliște on a *Google Earth* satellite image.

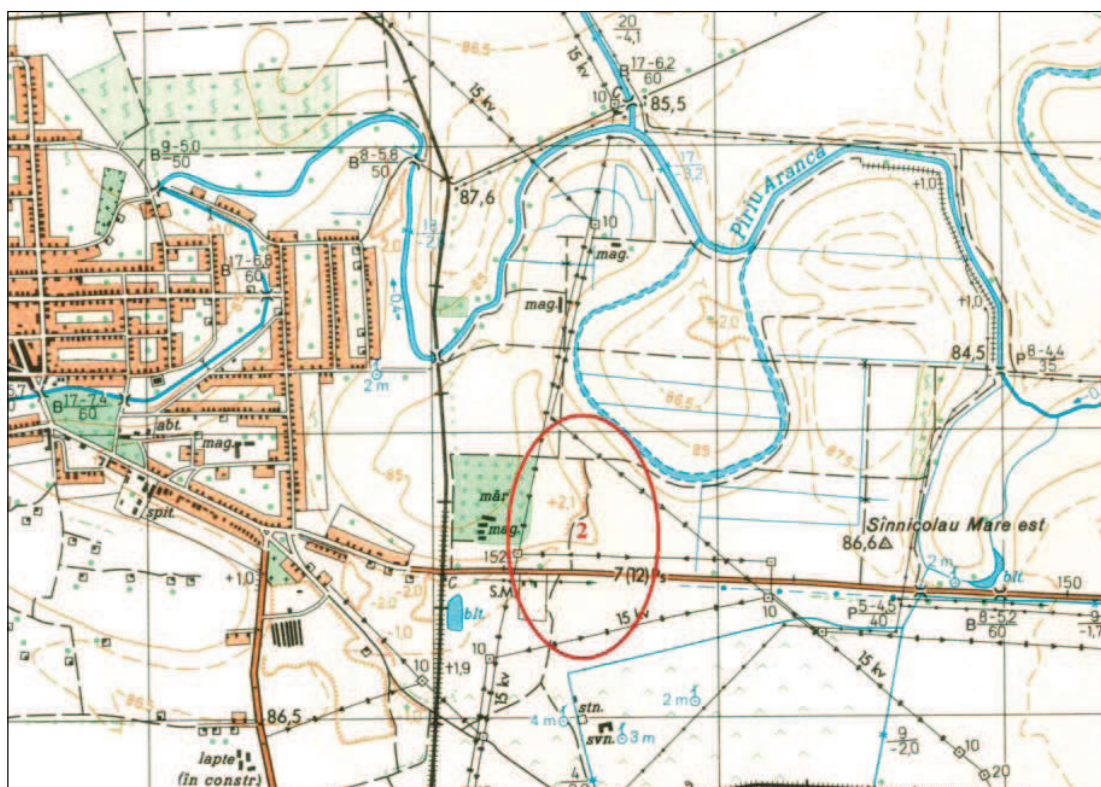

Fig. 2. Amplasarea sitului arheologic Sannicolau Mare – Seliște pe harta topografică scară 1:25.000 (după *Direcția Topografică Militară*, 1975) / The Sannicolau Mare – Seliște dig site position shown on a topographical 1:25.000 (after *Direcția Topografică Militară*, 1975).

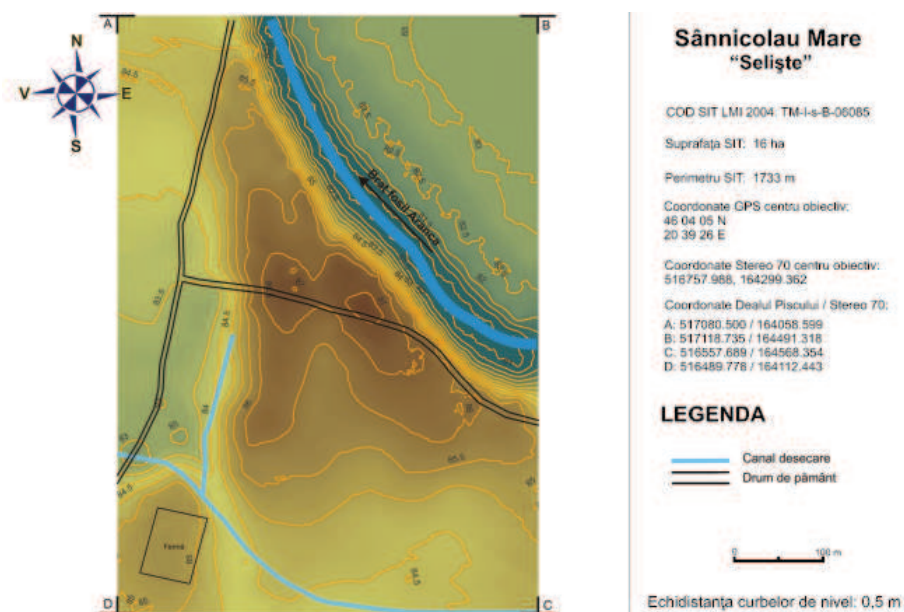

Fig. 3. Planul topografic general al sitului Sănnicolau Mare – *Seliște* (ridicare topo L. Măruia, D. Micle, A. Cîntar 2007). / Topographical survey of the Sănnicolau Mare – *Seliște* site (authors: L. Măruia, D. Micle, A. Cîntar, 2007).

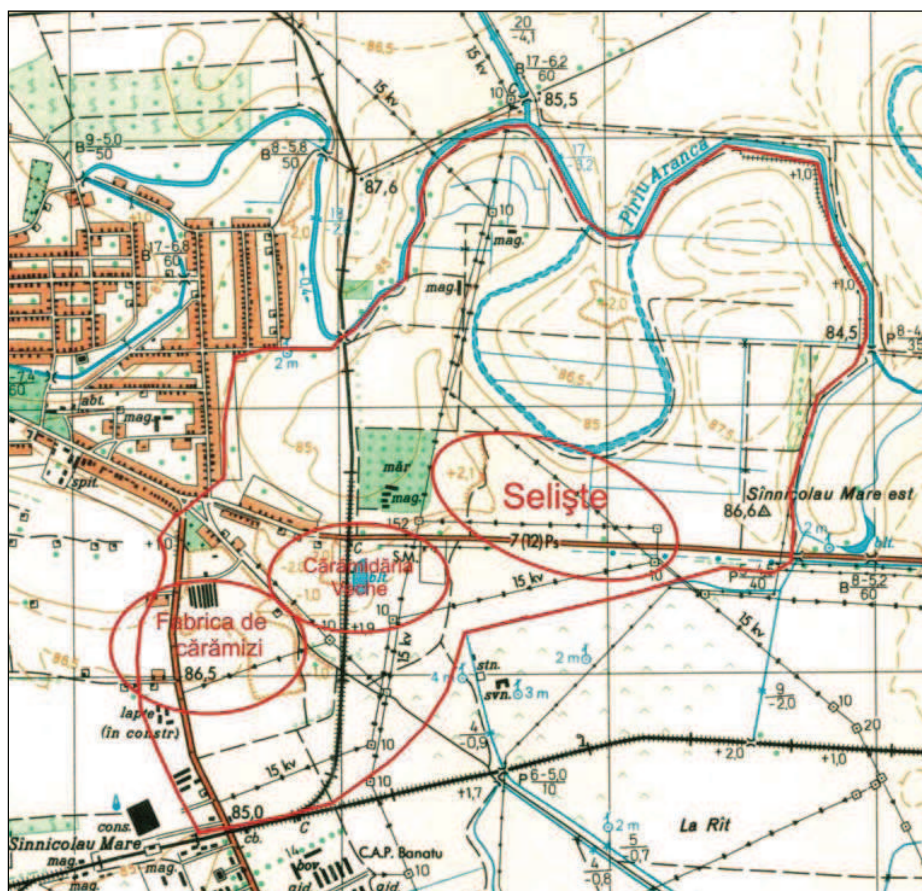

Fig. 4. Amplasamentul punctelor „romane” de la Sănnicolau Mare și limita arealului investigat prin cercetări de teren (hartă 1:25.000 după *Dirrecția Topografică Militară*, ediția 1975). / The location of the „Roman Age” discoveries at Sănnicolau Mare and the limit of the area surveyed (map scaled 1:25.000, after *Dirrecția Topografică Militară*, 1975).

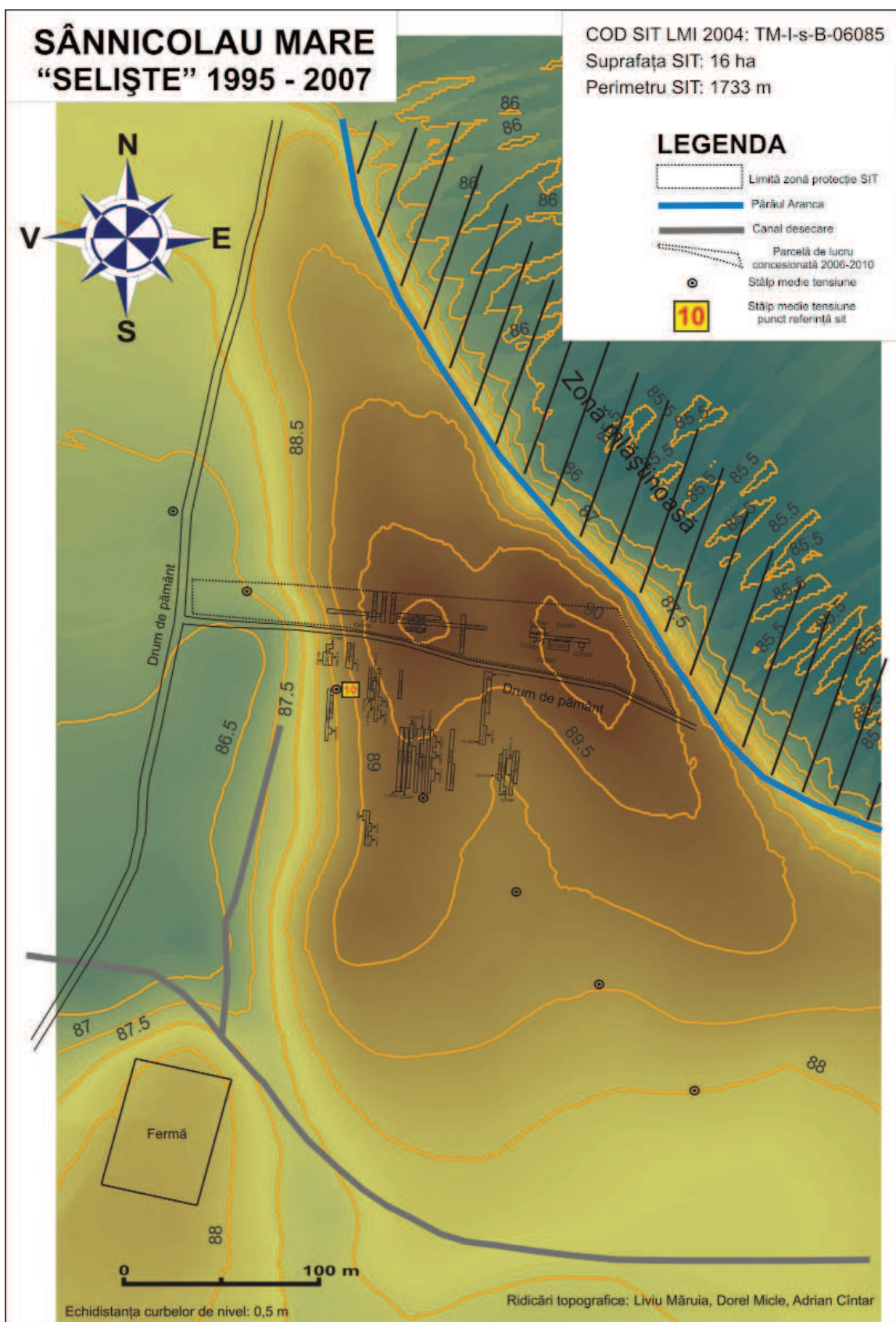

Fig. 5. Plan de situație 3D cu amplasarea secțiunilor și casetelor la Sânnicolau Mare – Seliște (1995-2007). / 3D view of the trenches at Sânnicolau Mare – Seliște (1995-2007).

The plan shows the S3/2005 road layout. Key features include:

- North Arrow:** Located at the top left, pointing towards the top of the page.
- Scale:** A scale bar at the top indicates distances from 0 to 22 meters.
- Proposed Road:** A solid line representing the new road alignment, labeled S3/2005.
- Existing Structures:** Various buildings and structures are shown, including a large building labeled L.f.3 (Lăcătușerie) and a smaller building labeled L.f.2 (Lăcătușerie).
- Proposed Works:** Indicated by dashed lines and labels such as M1/05, M2/05, M3/05, M4/05, M5/05, M6/05, M7/05, and M8/05.
- Topography:** Contour lines and elevations are shown, with a note "Prag lut crăpat" (Cracked clay ridge) near the L.f.3 building.
- Orientation:** The road runs generally north-south, with a section branching eastwards.

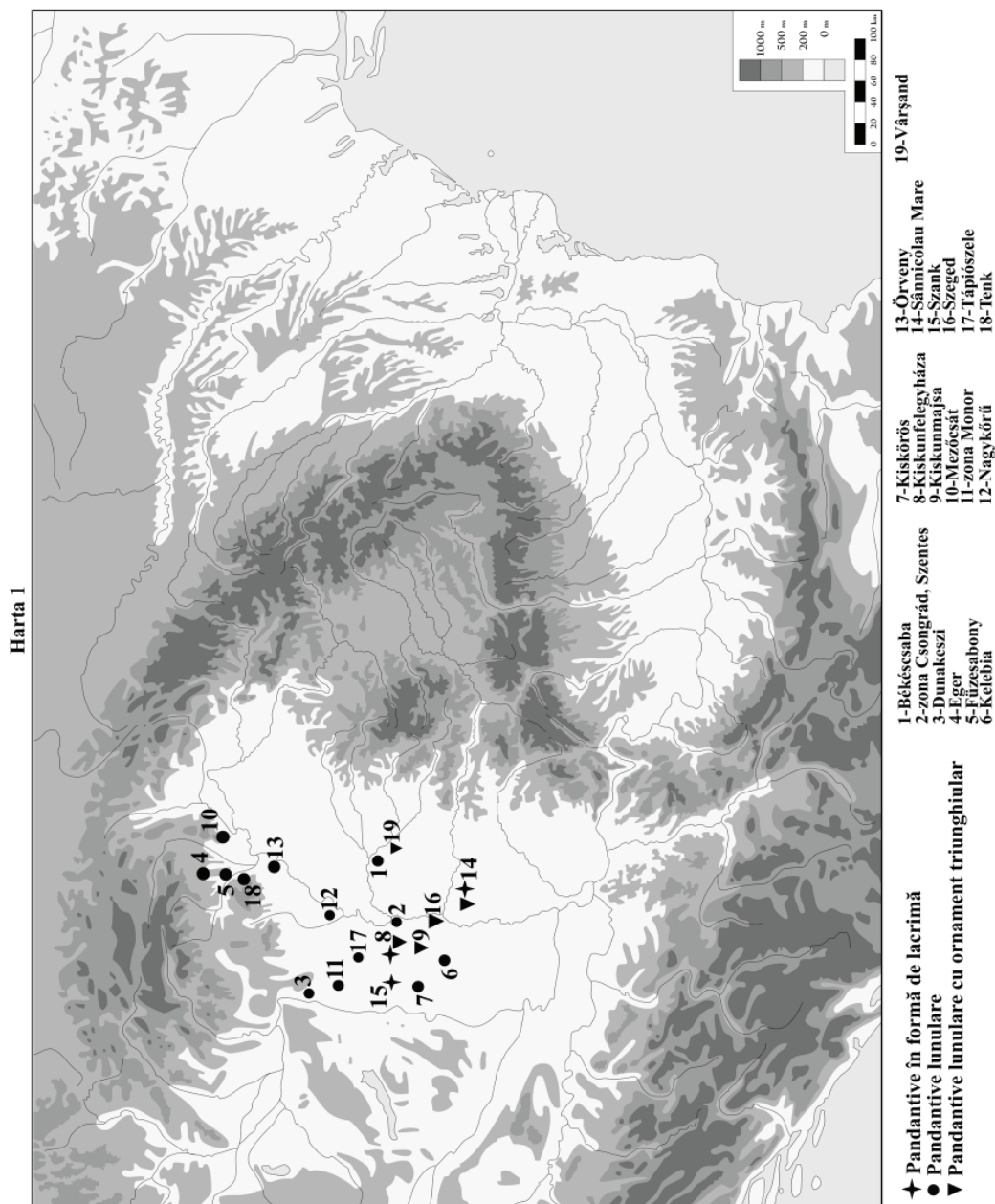
174

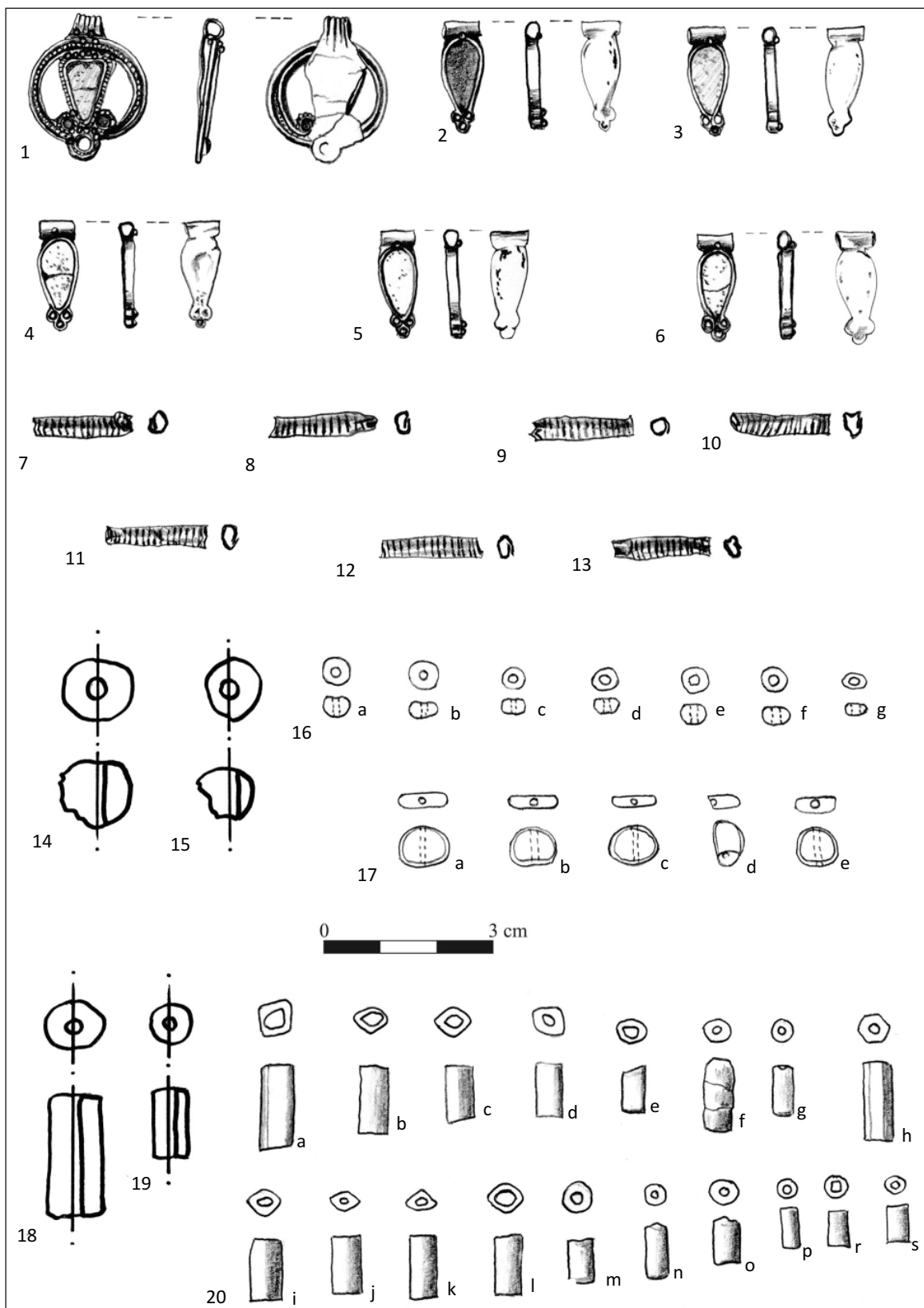
Fig. 8. Mormântul nr. 7/2005. Detaliu. / Grave no. 7/2005. Detail.

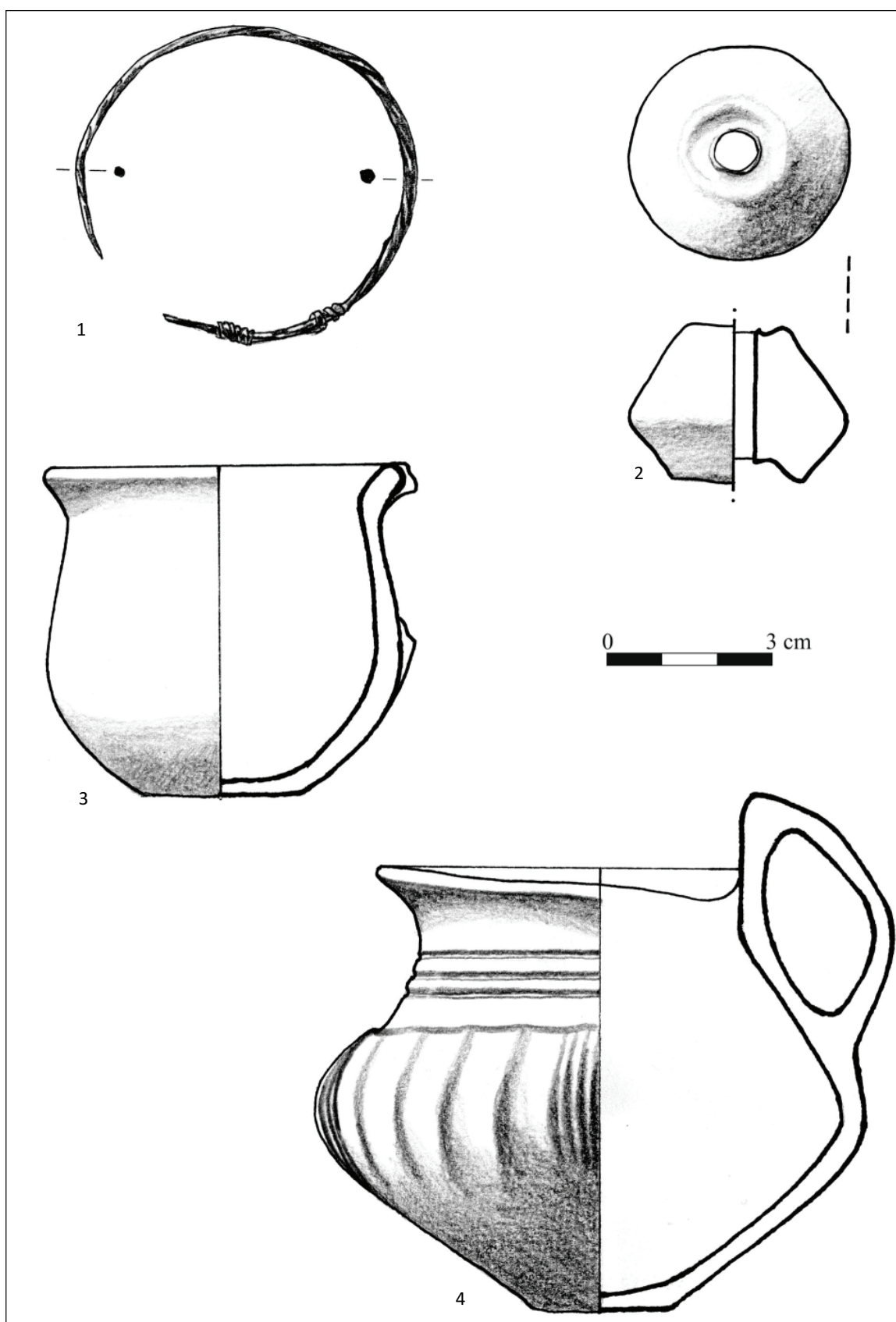
Fig. 9. Mormântul nr. 7/2005. Detaliu. / Grave no. 7/2005. Detail.

Harta 1. Răspândirea pandantivelor de aur în formă de lunulă și de lacrimă din bazinul carpatic. / Spread of golden lunulas and tearshape pendants in the Carpathian Basin

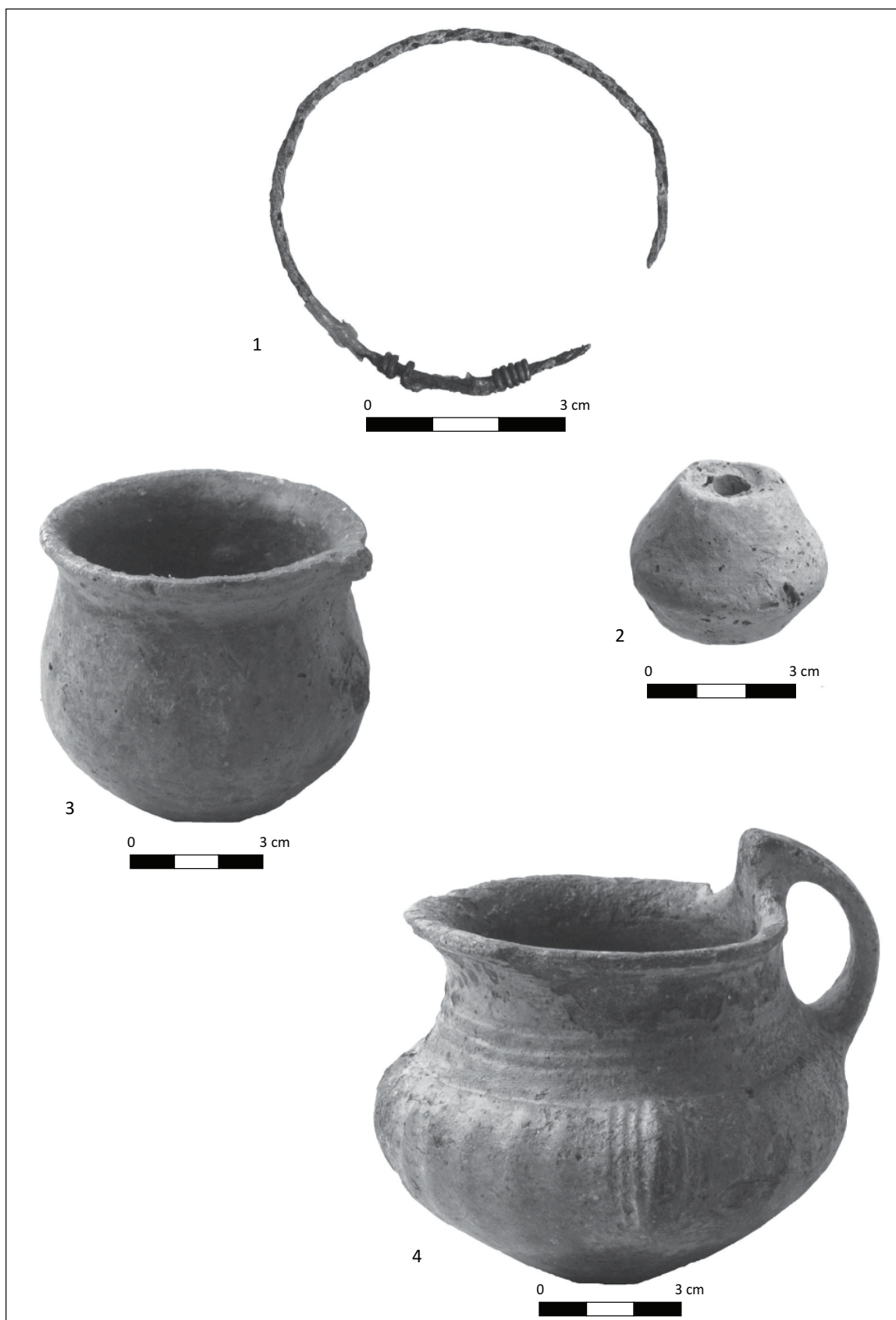
Pl. I. Piese din inventarul mormântului nr. 7/2005 – 1. pandantiv lunular de aur, 2-6. pandantive de aur în formă de lacrimă, 7-13. mărele tubulare de aur, 14-15, 18-19. mărele de calcar; 16 a-g, 17 a-e, 20 a-s. mărele din pastă de sticlă. / Artifacts from grave no. 7/2005 – 1. moon shaped gold pendant, 2-6. tear shaped gold pendants, 7-13. cylindrical gold beads, 14-15, 18-19. limestone beads; 16 a-g, 17 a-e, 20 a-s glass paste beads.

Pl. II. Piese din inventarul mormântului nr. 7/2005. – 1. brățară de bronz, 2. fusaiolă de lut, 3–4. căni de ceramică. /
Artifacts from grave no. 7/2005. – 1. bronze bracelet, 2. clay spindle whorl, 3–4. clay pitchers.

PL. III. Fotografii ale podoabelor de aur din mormântului nr. 7/2005. / Photographs of the gold jewelry from grave no. 7/2005.

Pl. IV. Fotografii ale unor piese din inventarul mormântului nr. 7/2005. / Photographs of artifacts from grave no. 7/2005.